

Ei nylesing av Ny Hungvekja

Av Anders Moe

Då Ivar Aasen kom med "Fridthjofs Saga" i 1858, vart han hudfletta, av di språkformi låg so nær upp til den gamalnorske originalen. Ikkje mange tok til motmæle, men Jan Prahls, 25-årig handelmannsson frå Bergen, bad folkeopplysningssambandet gjeva ut fleire bøker i same mål. Boki der han gjorde det, "Ny Hungrvekja", var imedan ikkje skrive i målet hans Aasen, men i Prahls sin eigen meir norrøne variant. Denne fyrste prosaboki på nynorsk er samstundes den språkleg mest sjølvstendige i heile den norske bokheimen. Ho kann lesast, men berre av ein leesar som kann noko norrønt (eller hev ei norrøn ordbok), kann fylgia syntaksen i lerd dansk stil, kann nok tysk til å skyna dei altfor få ordtydingane, og hev fantasi og sogeunnskapar nok til å gisna kva til dømes 'horrönsambandet i Kaupmannahomn' er for noko.

I "Dølen", 19/12 1858 skreiv Vinje: "Det er den merkjelegaste Bok, som er prentad i Norigs Land, og den vil standa som den fyrste i vår eigen Bokavl (literatur). Den er norsk den, men den lesaren som ikki kan Gamalnorsk eller eit godt Bygdarmaal, vil ikki forstaa Alt i den, og daa dei fleste av vaare Bokfolk kvaarki kan det Eine eller det Andre, so vil den vonleg faa eit faatallig Publikum. Men derfor er Boki like god," meinte han, men det vart han åleine um. Vinje freista det meste når det galde rettskriving; men då Ivar Aasen meldte boki i "Dølen" 26/12 1858, sa han klart ifrå um at det "er best aa halda fram med ei lempelegare Maalform". Aasen kneip honom i berre nokre fåe inkonsekvensar i målbruken, so Prahls hadde ei uvanleg stødig hand, men som Aasen skreiv i eit brev til Siegwart Petersen 10/3 1859-tankeføringi var so abstrakt og målet so

tunglese at boki ikkje var til mykje hjelp i målstriden.

Seinare hev Prahls vore sett fram til avstygging hjå alle som hev skrive målsoge; Jostein Krokvik meiner den fyrste som skreiv um Prahls som aristokraten som skreiv eit aristokratisk mål var Kristofer Jansson i 1913. Krokvik samla det vesle tilfanget som er kjend etter Prahls i si bok om honom frå 1993, og det er eit vonbrot at Stephen Walton i "Ivar Aasens kropp" (1996) skriv av desse mytene (frå Kjell Venås, som hev dei frå Olav Midttun), og ikkje gjeng til kjeldene. (Walton driv no elles eksemplarisk kjeldegransking, kva gjekk gale?) Prahls levde heilt til 1921, so han var kjend med korleis han vart mistydd, og me hev eit brev frå 1915 der han fortel korleis han vart målmann: han lærte norsk ålmugemål hjå tenestefolki på gardane familien åtte rundt om i Midhordaland. Seinare fann han same målet i Aasen sine skrifter, og so fann han ei gamalnorsk bok: "- og las Sida upp og Sida nidr og skynade kvart Ord dat var jau 'Bondesproget'." So "Ny Hungrvekja" er ikkje meint som noko brot, korkje med Aasen eller 'bondemålet' Nei, meinte Prahls, "dat er ikkje målformi, som gjerer Vansken med Lestren, men

dat er Tanke-vegen som stundom er vandskeleg aa fylgja. For Boki er ikkje 'ætlad til Folkebok' som Ivar Aasen seger, men Utgreidindi er heldr 'abstrakt', ordregi, og dat er just gjort med Vilje for at syna, at Maalet også kann brukast i høgste Stil og til Byrtindi av ordregne Hugmål."

Bjørgvin hadde ei målrørla alt på 1850-talet, og ho var sosialt meir vidfemnande enn rørsla seinare skulle verta, so Kjell Venås kallar desse målstrævarene nedsetjande "Storfolkssønene" (i "Målereising i 75 år"). Prahls såg faktisk alt i 1858 korleis dei sosiale skiljelinene skulde stogga for målstrævet; han syner i "Ny Hungrvekja" korleis den norske "yvirklassa" er danskrott og ikkje kann anna en venda seg frå "det norsk-nationale". Walton hev fleire gonger datera two-nations-læra til 1877 og sett Arne Garborg som upphavsmann, noko Ottar Grepstad skreiv av i ein kronikk i Aftenposten i vår, men tanken om dei to tjodkvislene i Norig, han stend i "Ny Hungrvekja", og Prahls meinte sjølv i 1915 at det var han som hadde skrive det fyrst: "Som me ovanfyre hava sagt, möta me bland Noregsbuarni tvæ tjodkvislir. Me möta ein stor yvirmengd, som kallar sig dann norrøni bondinn, og som er ættud frå dei gamli Nordmenn; - og me möta ein litil undirmengd, som fyri störsti partinn er ættud frå utlendingar og som kallar sig sidhevdandi Nordmenn."

Til side 5

Ordtökjet:

*D'er betre sitja i Ro
en reisa seg og falla.*

Etter Ivar Aasen

Nylesing av Ny Hungrvekja	1
Kongsgarden på Årstad	2
Målørsla og urbaniteten	3
Anders Kjerland	5
Um Gustaf Fröding	10
Landet Sjangertana	10
Haldningar til sidemålet	8
Minnebok um Mons Breidvik	11
Lars Eskeland: Kvifor norsk mål	16

Dessutan småstykkje og ymse faste innslag

Olav H. Hauge-stifting

Hordaland fylkeskommune planlegg å skjota inn kr. 100.000 i stiftingskapital til Olav H. Hauge - stiftinga som er planlagt. Hordaland fylkeskommune vil og ha eit medlem i stjorni for stiftingi.

Etter at Olav H. Hauge døydde i 1994 kom ynskjet om å taka vare på ettermålet hans fram. Både Ulvik herad og sentrale personar innan det litterære miljøet bar fram tanken om å skipa ein institusjon på heimestaden hans som kunne ha eit sovore fyremål. I 1999 vart "Venelaget Olav H. Hauge" skipa. Det var og samtalor um å skipa ei meir formell råme kring den litterære arven etter Olav H. Hauge. Resultatet av dette var at det vart råd til å skipa ei stifting som skulle ha eit sovore fyremål:

"Føremålet med stiftinga er å arbeide med dokumentasjon og formidling av forfattarskapen til Olav H. Hauge, og syta for at diktarheimen til Olav H. Hauge vert teke vare på som eit minne og litterært museum om forfattaren"

Ulvik herad hev havt saki fyre, og dei gjeng inn med kr. 100.000 som stiftingskapital. Dei valde og ordføraren i Ulvik og Olav Bransteit til å sitja i stiftingi. I tillegg hev Den Norske Forfatterforening, Det Norske Samlaget og Universitetet i Bergen takka ja til å vera med i stjorni for stiftingi.

Helge Liland

Minneplate avduka på Årstad

Sundag 9. september 2000 avduka ordførar Ingmar Ljones i Bergen ei minneplata yver kongsgarden på Alrek. Plata er sett opp på veggen på Alrek skule, som er ein spesialskule, tidlegare kalla Bergen Tvangsskole.

Avdukingi var ein lekk i kulturdagane i Årstad bydel Bergen. Forfattaren Gunnar Staalesen framførde ein prolog, som var eit historisk yversyn yver soga til kongsgarden, og professor Knut Helle gav ei orientering um soga åt kongsgarden.

Årstad hovedgård bar i gamalnorsk tid namnet Alrekstad, og var ein av dei største kongsgardane langs Vestlandskysten. Harald Hårfagre tok upphald her på 900-talet. Etter slaget ved Fitjar i 1960 var kong Håkon den gode på veg til Alrek, men døydde ved Håkonshella. Som kongssete var Alrekstad viktig for utviklingi av Bergen som by. Truleg har det stade ei kyrkja her, kanskje alt under Håkon den gode. Seinare vart det reist ei steinkyrkja. Den vart rivi på 1600-talet, og nokre av steinane vart nytta til å vøla på Domkyrkja i Bergen etter ein brann.

Helge Liland

"Terje Vigen" med musikk

"Terje Vigen" er Ibsendiktet um ein ublid bok av Noregs saga. Det er diktet um mannen som rodde i open båt yver havet og vilde henta heim det livsgjevande kornet til bering for kona og barn og som på heimferdi fekk alt øydelagd av ein ung sjef på ein britisk vaktbåt og deretter hamna i "prisonen" i mange år, sjøulken som sona og som kom heim att etter freden i 1814 og hadde mist alt, men som fann seg sjølv i møtet med sin britiske fiendmann.

Alle lyrikkelskarar hev havt og hev dette storfelde og fullkomne diktet høgt uppe på lista, og no er det sett melodi til det, av komponisten Ivar Bøksle i Kristiansand, og Bergenskodespelaren Helge Jordal saman med fem musikkarar, millom deim komponisten Ivar Bøksle, førde det fram i Logen i Bergen, fire gonger for fullt hus.

Det var i spaning eg gjekk til denne premieren i Logen, og det vart ei

uppleving. Helge Jordal gav ei historisk innleding um eit dikt som alle som no er yver 30 år lærde i skulen. Og so kom dei fem musikarane på scena, og Helge Jordal resiterte um "en underlig gråsprent en" deretter fylgte ei skifting av resitasjon, og av song. Til musikk frå dei dugande musikarane. Me som sat i benkjeradene kjende det som ei fornying av eit dikt me hev lært og som me elskar.

Helge Jordal er ein framifrå gode applesa med klår tekstuttale, og her syntet han at han er ein endå betre songar. Det skifte frå mildskap og vemo til krafttale og kraftsong. Eit meisterverk av eit dikt fekk si fornying, av ein skodespelar som førde det fram og ein komponist som hadde funne tonen. Dette er ei framføring som mange bør få høve til å uppleva.

Ludv. Jerdal

Amputasjon

Av historiske årsaker har språket vårt utkrySTALLISERT to skriftlige former. Ethvert forsøk på en sammensmelting av disse variantene har vist seg å være mislykket. At vi har to «målføre», er en situasjon vi må leve med. Men like fullt er norsk språk ett og det samme. Nynorsk og bokmål er to sider av samme sak. Dersom du ikke mestrer begge former, eller i det minste har en viss kjennskap til sidemålet, mangler du grunnleggende lingvistiske ferdigheter. Å bli kjent med sitt eget språk, i alle dets valører, er selve harvingen av jordsmonnet for menneskets åndelige vekst. Å frita norsk ungdom fra sidemålsundervisningen er en amputasjon av deres forutsetninger for å kunne skrive, snakke og ikke minst tenke.

Erling Gjelsvik i Bergens Avisen

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå Vestmannen
ved bladstyraren.

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 6504.10.12484

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 34 33 77

Tilskrift: Vestmannen, Lars Marøy, Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg
Internett: www.geocities.com/nynorsk.geo

Bladstyrar:
Lars Bjarne Marøy,
Eliasmarken 14,
5163 LAKSEVÅG.
Tlf. 55 34 33 77

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Nattlandsvegen 80b
5094 Bergen

Prenta hjå:
Nytrykk as
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 0 2 13 07
www.nytrykk.no

VESTMANNALAGET

Møtedagar for Vestmannalaget i
hausthalvåret, Bryggens Museum kl. 19:
9. 11. Talar vert Kjartan Rødland.

Emne han vil tala um emnet - På nye
vegar i Hordaland.

7. des. Festmøte i festsalen til
Kreditkassen i Bergen med varm mat.
Påmelding til formannen, Lars Bjarne
Marøy.

Formann : Lars Bjarne Marøy,
Eliasmarken 14, 5163 LAKSEVÅG.
Tlf.: 55 34 33 77
Skrivar : Bjørn Tormod Ringdal,
Løvåsbakken 21,
5148 FYLLINGSDALEN

Målrorsla og urbaniteten

Hans Ebbing markerte seg tidlegare i år gjennom fire kronikkar i Dag og Tid som ein kritikar av urbanitet i Noreg. Me skal ikkje gå inn på ein umfattande definisjon av dette umgrepet. Men umgropet er langt frå heilt klårt. Me kann halda oss til ein definisjon som segjer at urbanitet tyder bydanning. Men umgropet tykkjест å vera brukar noko vidare knytt til haldningar og veremåtar som er sermerkte for byen.

Ebbings grunnsyn er at folk i det offentlege ordskiftet kring norske byar legg sterkt vekt på umgropet urbanitet. Fyrestellingi um urbanitet er berre undantaksvis på høgd med røyndomen. Fyrestellingi meir enn røyndomen vert ein del av bylivet. Byfolk i Noreg treng stadefesting. Det gjer byen til eit ideologisk prosjekt. Fikseringi på urbaniteten speglar ein provinsiell situasjon, eit mindreverds kompleks lokalisert i byen i Noreg, meiner Ebbing.

Gjennom mange år hev me vore gjennom diskusjonar umkring tilhøvet millom by og bygd. Der byfok hevdar at bygdefolk vantar ymse slags tilbod som berre finst i byane. Der bygdefolk viser til at dei er meir aktive og engasjerar seg meir i lokalsamfundet og at dei hev dei tilbodi som trengst. Mange i målrørsla hev vore sterkt med i dette ordskiftet og forsvara bygdene.

Når urbaniteten vert so sterkt vektlagd av sume er det nok ikkje av di

byfolk hev mindreverds kompleks. Det hev nok heller samanheng med ei ålmenn drift mot å sjå vidare enn til sitt eige. Byane hev i uminnelege tider vore kultursentrum der dei nye tankane braut fram.

Kristendomen voks fram gjennom byane. Ordet pagan viste upphavleg til ei tyding bondsk eller landsbygd. På engelsk er det i dag same ordet som heidning. Det syner at kulturvoksteren knytt til kristendomen fyrst gjekk fyre seg i byane. På same måte vann nynorsken fyrst fram gjennom eliten i byane. Aasen rekna òg byane som kultursentrum som kunde spreida eit hopehav i målvegen. Han var open for og uppteken av den kulturspreidings som kunde skje i byane. Det ulukkelege i vårt tilfelle var at byane var prega av det danske målet. Difor måtte ein reisa uppatt det norske målet som bøndene hadde teke vare på. Mange målfolk i den fyrste tidi må ha vore merksame på at utan byane kunde ein ikkje få ei heil og røynleg målreising. Byfolk var fyrst ute med å dana mållag. Det tok tid fyr bygdene fatta same interessa. Det er difor paradoksalt at sume freistar å gjera målsaki til ei sak for bygdene mot byane.

Gjennom artikkelenrekka gjeng Ebbing inn på ei rad einskildlekkar som han meiner stadfester synsmåtanum at byfolk hev mindreverds kompleks andsyntes bygdene. Han gjeng fyrst attende til

antikkens roma. Han meiner at romarane hadde eit naturleg samanfall millom umgropet um byen og den bymerkte situasjonen som romarane levde under.

Roma var hovudstad for eit imperium som utnytta periferiane. Tilliks med moderne kapitalisme. Byane administrerer dei produkti som vert framstelte i periferiane. Det moderne byumgropet dekkjer til dei udemokratiske umfordelingane millom by og land. Byen hadde makti yver landumrådi gjennom politisk, administrativ og militær makt. Byen sjølv var uproduktiv. Her dreiv ein berre noko handverk og byen fungerte som marknadspllass. Byen hadde privilegium til å utnytta landumrådi, meiner Ebbing.

Det Ebbing ikkje reknar med er at drivkrafti i byutviklingi må koma frå utkantane i form av krav um fleire sentrumsfunksjonar. Det er ikkje berre byane i seg sjølv som treng handelsmenn. Det er vel so ofte landsbygdi og folkefleirtalet som treng handelsvaror og som ynskjer å fremja aktiviteten i byane til å fremja eigne interesser..

Ebbing meiner at byen fungerar undertrykkjande på landumrådi umkring. Då må ein spryja seg kva som er undertrykkjande. Ein stad må større umråde administrererast frå. Dersom landumrådi kring byane ser seg tente med byane vil dei utnytta dei sentrumsfunksjonane byane kann tilby, um ikkje vil

Til side 5

Hardingfelespelemann vart heidra med minnestein

Av Ludv. Jerald

17 oktober i år var det 100 år sidan spelemannen Anders Kjerland vart fødd i Granvin i Hardanger, og hardingane og mange andre heidra minnet hans. Vestlandsappleiken 2000 vart halden i Granvin 13 - 15 oktober og hadde ein serskild minnekonsert um Kjerland. Tilskipar var Hardanger Spelemannsdag. Og sundag 15 oktober vart det avduka ein minnestein for spelemannen på Bygdatunet i Granvin.

Ein meisterspelemann.

I spelemanssamanhang talar me um Spelemenn og meisterspelemenn. Anders Kjerland høyrde so avgjort til dei sistnemnde. Han vart fødd på garden Kjerland i Granvin. Faren Severin Kjerland var ein god spelemann og vart fyrste læremeistaren. Han kunde ei mengd med gamle slåttar og var ei inspirasjonskjelda. Folkemusikkensamlaren og spelemannen Arne Bjørndal fekk mykje verdfullt til sine samlingar hjå han. Og til heimen på Kjerland kom kjende spelemenn. Ola Mosafinn var ein av deim. Men det vart Halldor Meland frå Ullenvang som vart den fremste læraren for den unge Kjerland. Han var 16 år eldre enn Anders, og han var ein nyskapar for spelet i Hardanger. Fine komposisjonar laga han òg, dei meste kjende er "Vestlendingen" og "Langt". Halldor Meland var det store fyrebiletet for den yngre Anders Kjerland, og ein uvanleg god lærar.

Men Kjerland tok ferder til Telemark òg. Der møtte han meisterspelemannen Torkjell Haugerud. Hjå honom fekk han kontakt med Myllarguttradisjonen. Slåttar hadde "vandra" millom Hardanger og Telemark.

På fyrste kappleiken.

I 1923 var Anders Kjerland med på den fyrste kappleiken Landsappleiken, som då vart halden i Bergen. Mange spelemenn frå Hardanger var med der, og hardingane gjorde det godt. Halldor Meland fekk fyrstepremi, saman med setesdølen Dreng Ose som vart dømd som den beste av dei two. Og Anders Kjerland gjekk til topps i Yngste klasse.

Han fekk tidleg ein eigen spelestil. Kjerlandsspelet hadde ein eigen dâm, og det var finstilt og reint. I læreråri hjå Halldor Meland synte det seg at

Kjerland lærde slåttane snøgt. Og dei sat i minnet. Han kunde ikkje noter, men dei som kjende honom godt hev fortalt at han kunde pålag 400 slåttar, og at han hugsa dei.

Han var ein etterspurd spelemann, kom alt i unge år i meisterklassen, og Kjerlandspelet hev i ei årrekka vore eit mynster for yngre spelemenn. Ein av dei er Leif Rygg frå Voss som hev vunne Landsappleiken heile fem gonger og som på Landsappleiken på Voss i år hadde valt two slåttar etter Anders Kjerland då han tevla i A.klassa ("Ungkoneslåtten" og "Hildalen"). Det var ei heidring til minne um hans store læremeister. Millom dei mange som hev lært spel av Anders Kjerland er òg sambygdingen Knut Hamre som vann Landsappleiken på Voss i år og som hev vunne den kappleiken nokre gonger fyrr òg. Det hev altsot vakse fram mange meisterspelemenn i fari etter Anders Kjerland. Men so var han òg kjent for at han var lett å beda um ei hjelp.

Og han gledde seg yver den store framgangen i spelet i hans siste år. Noko tidlegare, i 50-åri, var det liten tilgang på unge spelemenn. Då var Anders Kjerland med på ein Vestlandsappleik i Bergen, og det kom two unge spelemenn frå Vossestrand som spela i yngste klasse: Olav Selland og Leif Rygg. Anders Kjerland gav ord for kor glad var yver at "ungdomen kjem", og han sette mod i dei unge.

Dåmrikt og lyrisk spel

Sigrane hans, på kappleikar og i andre samanhengar, var mange. Han spela på felor som andre åtte, og han kjøpte si eigi. Fyrst i 1927 fekk han ei fyrste

Holland-fela, laga av den kjende felemauren Olaf G. Holland. Attåt Halldor Meland hadde han mange andre spelemenn i Hardanger som han lærde av. Og slåttekunna hans vart uvanleg stor, både av nasjonalspel og runddans spel. Formasansen hans var sterkt, og teknisk hadde han ei fingersetjing og ei bogeføring som var sjeldsynt og som gav eit dåmrikt og lyrisk spel. Og han kopierte ikkje sin store læremeister Halldor Meland, som hadde so mykje av kraft og fynd i sitt spel. Kjerland hadde òg teke lærdom av meisterspelemenn i Telemark, i fyrste rekka Torkjell Haugerud og Eivind Mo. Og Anders Kjerland hadde evna til å sameina dei lærdomar han hadde frå faren Severin Kjerland, frå Ola Mosafinn og andre vossaspelemenn, med storkultar i Telemark.

Kappleikar og premiar. -500 upptak i NRK

I ei lang årrekka var Anders Kjerland ein etterspurd spelemann til festlege lag. Og etter den fyrste Landsappleiken i Bergen i 1923 hadde han spela på ei mengd kappleikar, mange stader i landet. Og premiesamlingi hans var stor, og i Norsk Rikskringkasting spela han i ei årrekka, både på riksnettet og på det som den gongen heitte Bergen Lokal. I folkemusikkarkivet i Nrk er han ein av dei spelemenn som det er mest upptak etter (nærare 500 upptak), og i serien "Norsk folkemusikk" (RCA) er han med. Der spela han "Folkedalen", "Flatebøen", "Gullfakse" og "Hildalen".

Han komponerte ikkje. Men han hadde ei speleform som sette merke. Mange spelemenn tok etter denne meisteren, og dei spela slåttar "i form etter Anders Kjerland". Soleis vart han ein læremeister for mange, spelet hans lever, det vert dyrka.

Han gjorde ein innsats i organisasjonslivet òg. I nokre år var han med i styret i Landslaget for spelemenn, og i 1948 var han med og skipa Hardanger Spelemannsdag, og han var heiderslagsmann i både dei lagi og i Voss spelemannsdag. Han hadde garden på Kjerland, og han dreiv med byggearbeid og hadde trevareforretning i heimbygdi. Han var gift med grannenjenta Anna Kjerland, og dei hadde ein uneleg

Til side 5

Frå side 1

("Ny Hungrvekja", s. 31-32) Desse utlen dingane hev ikkje vori til bate fyre den norske bonden: "Liki eins gekk dat med lag og rett; domarni vurdu sagdi á tingum i framandt mál; sjálv skynadi bondinn dat inki; havdi at minnstu ílt vid at gera nok kur meining megandi; -og kaus vel difyri optast heldr at semjast sin imellum um mál sin enn skjota til skils at Danafutum; -og undir alt detta vard han dessutan svivrd av bymannin, hveim bondi og gap våru einstyndandi ord. Men fylgjan av slik myrkjandi trykk og trykkjandi myrkr var, at sjonin fyri trádomar og rett dimmdist alt meir og meir; folkit vard framandt fyri sitt eigit og fyri sig sjalft og let til slut i tilhugarløysa (apathie) utan endi framan di stella, som dei vildi." (s. 35-36)

Når Prahl skil desse tjodkvislene, er det neppe blodet han tenkjer på, for han var sjølv halvt nederlendar, og skulle koma til å bu i Nederland mest heile livet. Han var ikkje meir aristokrat enn at familieverksemidi gjekk konkurs, og han vart lækjar i Amsterdam. Mange nordmenn hev han truleg ikkje havt kontakt med, me hev two brev til Henrik Krohn frå 1860-åri; desse fortel oss at Prahl var ein like kvass ironikar som alle i Bjørgvin, det er nok ålvor at han set Vinje høgt og P. A. Munch lågt, men resten? Hev Prahl vanvyrda både kyrkje og storting? Utfallet mot Aasen-målet er truleg skalk, for han skulle koma til å skriva det sjølv. Det er morosam lesnad, desse brevi, men lite å verta klok på! I 1868 kom den medisinske doktoravhandlingi hans ut; Universitetsbiblioteket sitt eksemplar hev vore i professor Unger sitt eige, men me veit ikkje noko meir um noko hope hav millom Prahl og norskdomsprofessorene. Boki vart ikkje spretta upp, so um Prahl hev skrive andre bøker på nederlandske, hev han ikkje havt nokon grunn til å senda dei til Norig. I um lag ti år på 1870-talet var han i Norig att, utan at me veit stort um det heller. Aasen notera i dagboki at Prahl kom på vitjing two gonger i mars 1874, so det er neppe rett som Walton og fleire hev skrive, at Prahl var bitter på Aasen resten av livet for etterhaldi i meldingi. Handelsverksemidi gjekk imedan like därleg, so Prahl reiste til Nederland att i 1882.

"Ny Hungrvekja" var, millom anna, eit krav um fleire folkeskrifter i Aasenmål. I 1907 kom Prahl sjølv med eit;

"Sjoslaget paa Vaagen i Bjørgvin", som er ei lettlesi, spanande skildring, utan fleire norrøne ord enn ein landsmålsfattar hadde høve til å nytta i samtid (den fridomen skulle fort verta mindre!). Heftet på 26 sider kom ut til Målmarknaden i Bjørgvin, og me veit sjølvsagt ingenting um kva Prahl hadde med han å gjera.

Me veit ikkje stort um S. Lunde heller, eller korleis det gjekk til at Prahl sitt brev til honom vart prenta i "Norsk Aarbok 1922, men brevet er den beste kjelda me hev til Prahl sin andelege sjølvbiografi, og det er ein vaken og stridslysten 82-åring som hev skrive det. Slik er stoda: Etter Aasen hev me både vitskapsverket, essays, dikt og skjemt, og heile vegen kann me fylgja hans eigne tanker um det han skriv i brevi og dagbøkkene. Etter Vinje hev me "Dølen", og truleg hev han sett kvar ein tanke han hev tenkt på trykk der. Prahl vert aldri noko meir enn ein skugge; halv nederlendar og halv heimedanske, og sjølv upphavsmann til teorien um heimedanskane, og so språkmektig at han rett og slett ikkje skynar at bønder flest ikkje greider å lessa gamalnorsk. (Eg trur eg likar honom.)

Korkje "Ny Hungrvekja" elder "Sjoslaget paa Vaagen i Bjørgvin" er nokon gong vortne prenta upp att. Universitetsbiblioteket sitt eksemplar av den fyrste er sundlese; kann henda vert "Ny Hungrvekja" aldri folkelesnad, men det er visst at boki hev fleire lesarar enn kva dei eksemplari som finst, toler.

Frå side 3

dei freista å byggja opp tilsvarande institusjonar sjølv.

Utvikling i Noreg i dag gjeng truleg mot at mindre tettstader byggjer seg opp til å fylla handelsfunksjonane som byane tidlegare fyllte. Innanfor byane fær me handlesentere. Bykjernane vert utsett for handelslekkasje til desse stadene. Handelsfunksjonane vert spreidde. Men tenesteproduksjonen er ikkje like lett å spreida umkring. Ein kann ikkje samla hovudkvarteri til bankar og finanseringsinstitusjonar rundt umkring på landsbygdi og på små tettstader. Dei må lokaliserast til stader der det er råd å samla upp eit miljø av folk som driv med det same. Likeins kann ein ikkje utan vidare spreida universitets- og forskingsaktivitet utover heile landet, utan at det vert vanskelegare å skapa fungerande miljø umkring desse aktivitetane.

Byane og bygdene heng ihop. Dei treng kvarandre. Å gjeva seg til å argumentera for og mot by og bygd fører gale av stad. Dei bygdefolki og målfolki som gjev seg til å kritisera den sokalla urbane mentalitetten, vil fort koma til å sterkna denne mentalitetten stikk i strid med det som var fyreloga. I byane ligg det eit enormt potensial for målrørsla til å spreida nynorsken gjennom eit manggreina kulturliv. Det er på tide at målrørsla knyter det urbane til nynorsken.

Lars Bjarne Marøy

Frå side 4

heim saman, ein møtestad for vener. Tri born vokser opp i heimen. Millom deim er dotteri Ingeleiv Kjerland Kvammen som alt på Landskappleiken i 1954 spela seg opp i A-klassen og som er gift med Odda-spelemannen Olav Kvammen.

Logn humorist

Anders Kjerland var logn og hyggjeleg. Det var alltid festleg å møta honom. Han fekk vener alle stader der han ferdast, både millom spelemenn og ann folk. Han hadde ein logn råkande humor som ofte lyste opp i laget. Ein av dei som hev lært spel av Anders Kjerland, hallingen professor Magne Myhren, hev fortalt um då han på Landskappleiken i Nesbyen i

1961 spela "Hildalen" til dans. Han hadde lært slåtten av Kjerland, og no sat den same Kjerland heilt framme ved scena og lydde. Då slåtten var ferdigspela, såg Kjerland opp og sa: "Takk skal du ha, Magne, noko slikt faor du kje læra pao Universitetet!

Meisterspelemannen Anders Kjerland var ein kunstnar og eit medmenneske som det er gildt å minnast. Han var noko yver 88 år då han fall burt 2. mai 1989. Hardanger Spelemannslag hev no takka og heidra honom med minnestein i heimbygdi. Det er ein rettkomen heider. Namnet hans kjem til å leva, spelet hans òg. Han høyrdde til den suverene flokken av meisterspelemenn.

SRF i Bergen til storfest

av Ludv. Jerdal

Bergen by er gamal nok til å ha mange organisasjoner, lag og institusjonar. Nokre av deim hev tradisjonar gjennom nokre århundrad, andre er yngre, og mange er komne til i etterkrigstidi. Ei forening i ser-klassen er Slags- og Reklameforeningen i Bergen (SRF). No i oktober fyller SRF 75 år. Stadig er aktiviteten stor, med aktuelle møteprogram som samlar medlemene, med stor kursverksemd, og SRF er eit velkjent namn i byen.

Jubileum i tri dagar

er i vente, og festmøte er noko som SRF hev havt sans for i sine 75 aktive år. 50-årsjubileet i 1975 vart høgtida med ein storslegen bankett i Bergens Gildehall Håkonshallen, og der skal storfesten haldast denne gongen òg. Skipingsdagen var 15. oktober 1925, og SRF vil høgtida i tri dagar : Torsdag 12. oktober skal

deltakarane uppleva musikalens Cabaret på Den Nationale Scene, det er serleg med tanke på dei tilreisande jubileumsdeltakarane. Fredag 13. oktober vert det jubileumsforspel i Galleri Nygaten um kvelden. Og laurdag 14. oktober vert det nettverkskonkurranse og Veteranklubb-treff um fyremiddagen, m.a. på Gamle Bergen, og um kvelden jubileumsbankett i ekte SRF-stil i Håkonshallen. Norges Markedsføringsforbund, Veteranklubben og Nordiske Samarbeidspartnere vert med.

"Det Handelens Sæde"

kalla Johan Nordal Brun byen i sine storslegne Bergenssang : "Der kjøber, der sælger, der handler hver Mand", skrev han. Og kva var meir sjølvsagt enn at organisasjonsbyen Bergen fekk si Salgs- og Reklameforening ? Men det hende

altso ikkje fyrr i 1925. Grunnen er klår nok : Det var først i 1850-åri Bergen fekk sine første standsvorne butikkar. Og først i 1925 merktest eit innslag av profesjonalitet i reklamen. Det var Bergen Bladeierforening som baud inn til "dannelse av en Reklameforening", og 15. oktober 1925 vart Bergens Reklameforening skipa. Det var ein start i smått, 20-30 medlemer teikna seg. Nokre avisfolk og nokre næringsdrivande var med. Men Foreningi voks. Medlemstalet hev vore uppe i kring 1000, og hev i dei fleste åri halde seg uppe i 700-800 medlemer. Namnet vart etter ei tid endra til Salgs og Reklameforeningen i Bergen. Kontoret er no i Enhjørningsgården på Bryggen. Eva Bigand hev i mange år vore dagleg leidar på kontoret, og i jubileumsåret er postsjef Berith Silden formann.

Ei retting og noko meir om Lars Njøten

Av K. E. Steffens

Setninga eg hermde i meldinga av boka om Lars Njøten i Vestmannen nr. 6 hev vorte mishandla. Ho skal sjå slik ut : " Veit dokke, godtfolk, der kom eit skjep, og det va' sokklasta med godl !" Etter at eg skreiv meldinga hev eg fått høyra sumt om denne originale forkynnaren. Han var kjend utanom sine eigna grenader; t.d. visste folk om honom både i Fitjar og på Moster.

Ei kvinne frå grannegarden på Njøten fortalte at dei to han var gift med var systrer og at han i alt hadde 5 born. Ein son vart diakon i Narvik og hadde stor respekt for far sin. Bruket på Njøten vert ikkje drive no; ein ugift soneson bur der.

Denne kjelda fortel at Njøten fiska mykje, men at at ho aldri såg honom i arbeid på marka. Han var godt likt av ungdomen i Austrheim og fekk både regnfrakk og radio av dei.

Men det kunne henda at tenåringar dukka opp med flir og uro på bede-

husa, og ein gong Njøten hadde fått nyss om det hadde han ein slirekniv med seg i lag med bibelen. " Denne er mot åndene ", sa han og lyfte fram bibelen, "og denne er mot kjødet", la han til og hogg kniven fast i talarstolen. Dette tok heilt motet frå bråkmakarane.

Ei anna soga, som òg vart fortalt av Kristoffer Steffensen, ein nærslekting av meg, galdt ei fatig enkje ein stad ute i Øygarden. Jola stod for døra, men der var mangel på alt. Men ho leit på Vår Herre : " God vil syrgja for oss ", sa ho til borna og dekte bordet. Då kom Njøten roande med alt som trøngst. På eit eller anna vis hadde han hørt om stoda og visste kva han hadde å gjera. Same kjelda fortalte òg at det hende Njøten opna eit møte med å syna eit blankt ark. " Her er intet ", sa han og snudde det : " Og her er intet. Men av intet skapte Gud verden".

Hovudinntrykket mitt er at Njøten var ein gladværug og mild

forkynnare og ikkje meir original enn at han jamt over var høgt respektert. Dersom han vart kritisert for noko, var det nok helst det at han flakka og reiste so mykje umkring at det gjekk ut over arbeid og plikter på garden. Dette vert vedgått av J. Kvalheim i boka om Njøten : " Dei tok mange tunge tak, dei som heime var".

Eg sluttar av med eit lite glimt om "Lars i Njøtæ" fortalt av enkje-fru Sofie Lunde i Valevåg. Ho er frå Mastrevik i Austrheim og over 90 år, men enno spræk og åndsfrisk som ein 60-åring. Ho hugsar klårt at ho ein gong som ung gjente treffe Lars, som kom frå ein basar der han hadde halde andakt. Hans stansa henne og spurde: " Er du eit Guds barn ? " " Ja, det er eg ", svara Sofie som elles fortel og stadfester kor godt likt Lars var millom dei unge, som møtte godt fram når han sundagskveldane heldt møte i bedehuset på Årås.

Ein stor lyrikar og eit forvitneleg kasus

Av K. E. Steffens

*Staffan Bergsten:
Gustaf Fröding
Natur och Kultur
Stockholm 1997*

Gustaf Fröding hadde genealogisk hopehav med Tegnér, Geier og Lagerlöf, og det ligg nær å tru at både diktarevna og dei sjuklege dra-ga i lyndet hans hadde ein erveleg bakgrunn. Det er berre som lyrikar han ruver, men på det omkvervet synte han ein slik dugleik at ordet virtuositet jamt vert nytta om versifikasjonen hans.

Fröding er sers forvitneleg som kasus og biografisk objekt av di ein gjerne vil prøva å vitskapleg slå fast dei årsaker og omstende som førde til samanbrot, hospitalisering og sterke svekkjing av den skapande evna hans. Fleire teoriar hev vore lagde fram, og i Staffan Bergstens nye biografi vert dei godt og greidt dryfte og kommenterte. Personelg tykkjer eg det gjev best mening å rekna med ein klår erveleg disposisjon som fekk serleg øydeleggjande fylgjer på grunn av alkoholmisbruk. Der var noko veikt og ansvarslaust ved Frödings lynde, og dersom ein ikkje vil redusera og tingleggjera honom til eit hjelpelaust determinert

produkt av arv og miljø, må ein nok sanna at han i nokon mun sjølv var ansvarleg for at so mykje gjekk skeivt i livet hans.

Fröding var intellektuelt godt utrusta, - ikkje for ingen ting var han dotterson av den sers gåverike botanikaren og nasjonaløkonomen Carl Adolph Agardh, som i 1835 vart biskop i Karlstads stift. (Sonen hans, Frödings syskenbarn, Jacob Georg Agardh (1813 - 1901), var òg ein framståande botanikar som liksom faren serleg arbeidde med algar.) Bergsten gjer det likevel klårt at nokon kritikar av format var ikkje Fröding, men "När det gäller en diktare av Frödings rang förtjänar varje rad av hans hand uppmärksamhet som en möjlig nyckel till ökad förståelse av hans person och poesi" (s. 165). Som medlem av redaksjonen i Karstad-Tidningen melde han böker, og den svenska forfattaren han ovundra mest var Heidenstam. Av norske diktarer sette han Ibsen, Bjørnson og serleg Kielland høgt, og av andre samtidige "intar Leo Tolstoj en framskjuten plats" (s. 60).

Fröding prøvde ymse utvegar, men kom ikkje fram til noko stabilisande livssyn. Kristendommen hadde han fått i vrangstrupen, og

heller ikkje Blavatskys teosofi kunne stetta trøngen til integrasjon i ein meiningsfull samanheng. Bergsten skriv forvitneleg om freistnaden hans på å finna "enheten bakom alla motsatser" (s. 135), noko han nyttar nemninga Gral om, men slær fast at bortsett frå diktet "Sagan om Gral" er "den senare Graldikningen torr och livløs" (s. 185).

Ikkje minst interessant er det siste kapitlet i boka, "Fröding och framtiden". Bergsten peiker på språklege og andre historiske brigde og omstende som vil gjera mangt han skreiv meir og meir uskynleg og tungt tilgjengeleg, og han etterlyser både ei ny samla utgåve av skriftene hans med opplysande merknader og ei skikkeleg ordning og katalogisering av det manuskripttilfanget som finst. Når Bergsten skriv at det kor som er er naudsynt med "en energisk pedagogisk insats som går stick i ståv med dagens traditionsfuskan-de skolpolitik" (s. 225), er det like sant og råkande når det gjeld stoda her til lands. Men samanlikna med oss hev svenskane den fyremunen at dei ikkje må bala med fylgjene av eit språkstrev "på svensk folkmålsgrund".

Landet Sjangertana

Av Arne Horge

meinte hitt, og so kunde det med vera morosamt.

Ho visste ho skulde nok lære det med tidi. Dei svalla um været. Den vaksne som budde i huset hennar tok turen radt attende å sin eigen barndom. Dei hadde ikkje hatt fjerrsyn, dei hadde berre lydd på værmelding i radioen. Det var slik i gamle dagar.

Og di lenger værmannen las mot nord, for det var berre værmennar den gongen i gamle dagar, ingen kvinner melde været i radioen då, kva slags vær vilde vel det ha vorte, høyrd ho i røysti åt den vaksne, men altso di lenger værmannen las

mot nord, di meir eventyrlege vart namni som værmannen las, hadde den vaksne tykt den gongen for lengje sidan då den vaksne hadde vore berre ein storøygð unge i ei fjellbygd sørpå. Svallet stilna kring kaffibordet, vart ho var, for no lydde alle dei hine vaksne på den som var den vaksne for henne, og ho kjende seg rik og kry avdi hennar vaksne hadde makt og kraft i ordi sine til å draga alle kring bordet til seg. Ho kjende at ho voks i stolen. Når værmannen kom til Finnmark, fortalte den vaksne, og ho og alle dei vaksne

til side 10

Likestilt målform

Rammeplanen for allmennlærerutdanningen pålegger oss å utdanne elevene til å ha lik kunnskap i to likestilte målformer. Denne planen er fastsatt av Stortinget, og sikrer at lærere kan jobbe i hele landet, sier høyskolelektor Alf Gunnar Eritsland ved lærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo (HiO). Eritsland har registrert at noen mener et forkurs i nynorsk kan kompensere for manglende undervisning i videregående skole, men avviser at dette kan erstatte undervisning i faget i skolen.

Erfaringen med forkurs er at de kan få folk inn på utdanningen, men mye av undervisningen på et kort, eksamsensrettet forkurs preller av som vann på gåsa. Et kort eller mindre kort forkurs kan brukes til å presse elever uten nynorskbakgrunn inn på lærerutdanningen. Det vil likevel ikke forandre faktum, nemlig at de har altfor dårlige grunnlagskunnskaper i nynorsk språk, litteratur og språkhistorie, sier Eritsland.

www.nynorsk.no

Nynorskens eksistens

Jon Bing, forfatter, professor i rettsinformatikk og leder i Norsk kulturråd, er redd frivillig sidemål ville bety nynorskens død. Derved ville viktige kulturbånd bli skåret over, tror han. Spenningen mellom nynorsk og bokmål bidrar til større oppmerksomhet omkring vårt morsmål, og det trenger vi. Jeg tror norsk som språk vil leve ut dette hundreåret. Dét er en optimistisk tanke, siden Unesco spår at 90 prosent av verdens språk vil dø innen den tid, sier Bing.

www.nynorsk.no

Eit vedheng til bokmål

Me høgnorskingar er ikkje allstødt like eldhuga for det nynorske målet som elevarne møter i skuletimane. Medan diktaraane på den norskdanske sida hev synt næringsvit og vart målet sitt i tjukt og tunt, er det høgste mote millom nynorske bokskrivarar å skeia ut med bokmåsstil og endefram antiradisjonalisme. Soleis umskaper dei nynorsken til eit vedheng til det rådriske målet. Fyresetnaden for å koma yver til den høgnorske sida er i alle høve å kjenna nynorsk. Ja, endå til gapet milliom tekster av Aasen og Garborg elevarne les, og det skriftlege målet dei deretter lærer, kann vera kveikjande for ein ung hug som er på leit etter rotfeste i målet. Å gjera nynorskupplæringi valfri er eit utslag av ein kampanje mot nynorsk, som kjem til å til sløra til grunnemnet i målstriden og snevra inn horisonten til elevarne.

Or leidar i Hønorsknytt nr. 3-2000.

Ungdomar hev ei einslungi syn på nynorskbrukarar

- Gransking av haldningar til nynorsk sidemål

Sidemålet er ei heit poteta for tidi. Høgrebyrådet i Oslo hev kome med framlegg um å gjera den bundne side-målsupplæringi i Oslo-skulen valfri gjennom eit "prøveprosjekt" på tri år, og dette hev vekt mykje ordskifte ikring sidemål i dei politiske partii og i media. Med denne saki i bakhovudet kom eg yver ei gransking som *Anne-Berith Råbu* skreiv i hovuduppgåva i nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo hausten 1997. Granskingi hev titelen *To ulike norskfag?*, og tek fyre seg haldningar til nynorsk sidemål millom bokmålselever i Stavanger. Sidan granskingi ikkje hev vore nemnd av nokon av partarne i striden i Oslo, tenkte eg det kunde vera nyttig å gjera nokre av resultati åt Råbu betre kjende.

Heimelsmennerne i granskingi var seks skuleklassar frå Stavanger, tri 8. klassar på ungdomsskulen og tri 2. klassar på den vidaregåande skulen. Dei kom kvar frå ulike skular, og elevarne talde til saman 133. Millom hypotesarne Råbu røkte etter var: 1) Elevarne hev ei negativ haldning til nynorsk sidemål, 2) Veikjorne er meir positive enn gutarne, og 3) elevarne i vidaregåande er meir positive enn ungdomsskuleelevarne.

Eit viktig mål med granskingi var å finna ut kvifor elevarne er negative til sidemål. Råbu hadde til hypotese at elevarne hev ei einslungi [stereotyp] syn på nynorskbrukarar, og at det fører til at dei fær negative haldningar til det nynorske målet. Til å røkja etter um dette stemmer, nytta ho "matched guise-testen", dei kallar. Han gjeng ut på at nokre personar les inn den same teksti på two ulike mål (her bokmål og nynorsk), og so vert desse ljodbandupptak i spela av for ei testgruppa (i dette høvet elevarne), men i umstokkja rekkefylgd so dei ikkje skal gjenomskoda røynet [eksperimentet]. Testgruppa fær i uppgåva å svara på spursmål som gjeng på kva slags personar upplesarane er. På denne måten hevdar dei å kunna leggja i dagen haldningar som knyter seg til dei serskilde måli, for di andre

umstende som kann tenkast å verka inn på umdømingarne åt folk, er skilde frå. Attved "matched guise-testen" laga Råbu ei spyrjelista som gjekk på sidemålsupplæringi meir ålment, og ho spurde ut 12 av elevarne nøgnare um emnet.

So godt som alle testarne synt at elevarne tok bokmålsuppliesaren for å vera meir intelligent, meir urban og høgre utdana enn nynorskuppliesaren, jamvel um det i røyndi var same personen. Målet påverka med andre ord korleides elevarne dømde um statusen åt desse personarne. Spyrjelista stadfestar desse resultati; mange av elevarne meinte at den typiske nynorskbrukaren var ein lågt utdana, gamaldags klædd person frå landsbygdi. Likevel var nokre fåe av elevarne inne på at dei som nyttar nynorsk er bokunnige og medvitne um eigen kultur. Den typiske bokmålsbrukaren vart på hi sida skildra som ein framgangsrik person med høg utdanning og eit gjævt yrke, men som samstundes er noko "fin på det".

Elevarne hadde ei liknande einslungi syn på folk frå bygdi. Millom kjennemerki som vart nemnde var "bondsk i stilene", umoderne hårfrisyre og klæde, og mindre uppteken av skular og utdanning. Bymenneski vart skildra på motsatt vis. Råbu syner til at ordet "bonde" er skjellsord millom Stavanger-ungdommen, og konkluderar med at elevarne hev ei einslungi og ofta negativ syn på folk frå bygdi. Sidan nynorsken vert bunden saman med bygdi og folket som bur der, trur Råbu at dei negative haldningane vert yverførde til det nynorske målet og sidemålsupplæringi. Ho tek likevel etterhald for at ikkje alle elevar tenkjer soleides. Nokre elevar hevda i utspyrjingi at dei ikkje hadde noko imot det nynorske målet, men at dei mislikar den upplæringi dei fær på skulen. Det er uvisst um ei slik syn er vanleg i elevgruppa.

Spyrjelista syntetar at elevarne ikkje likar nynorsk som skulefag serlegt godt,

Til side 10

Frå side 8

at dei er negative til bunde sidemål og at fleirtalet ynskjer eitt norskt mål i landet. Heile 63% svara "nei" på um me bør halda fram med bundi sidemålsupplæring i Noreg. På spørsmål um kva som er negativt ved å læra sidemål, var det vanlegaste svaret at det er uturvande å læra two norske mål (45% av elevarne nemnde dét). Andre ting som vart nemnde var at det er vanskelegt og keidsamt, at det er for mykje grammatikk og at det er lett å blanda måli.

Råbu grundar noko på at 10% av elevarne segjer at det er lett å blanda måli: "Det er interessant å se at flere av elevene på videregående skole oppgir at de blander de to norske språkene. Etter at de har lært nynorsk i over tre år, skulle man tro at de greide å holde de to språkene fra hverandre. (...) Kanskje dette har sammenheng med at bokmål og nynorsk er (blitt) for like?" (s. 99).

I utspryrjingi fekk nokre av elevarne høve til å uttyda nærmere korleides dei såg på sidemålsupplæringi. Fleire av elevarne i den vidaregåande skulen meinte at dei hadde for lite upplæring i nynorsk i høve til kravet um eigen karakter, og fleire tykte at sidemålet burde dragast inn meir aktivt i upplæringi og i skulebøkerne. Alle elevarne som vart utspurde, gjekk ved at dei vart påverka negativt av jamaldringar når det galdt haldning til nynorsk.

Elevarne vart òg bedne um å skriva eitkvart um kva som er positivt ved å læra nynorsk, og her vart ulike argument dregne fram, m.a. at det er fint å læra two språk, likskap med målføri og kulturarv/soga. Likevel var det flest som hadde late vera å svara elder som hadde skrive "ingenting" (til saman 33%).

Både testen, spyrlista og intervjuet

tydde på at veikjorne er meir positive til sidemålsupplæringi enn guitarne. Dette tolkar Råbu til å vera ei fylgja av ulik sosialisering og kynsrollemynteret. Samstundes nemner ho at det kann verka inn på utfallet at veikjor fær betre karakterar i sidemål enn guitarne, og at veikjorne er meir varsame med å gjera motstandet sitt kjent.

Hypotesen um at elevarne i vidaregåande er meir positive enn ungdomsskuleelevarne, lyt Råbu vanda med di resultatet hennar syner liten skilnad millom skuleslagi når det gjeld tal og prosentar. Elevarne argumenterer likevel noko ulikt for syni si i sidemålspursmålet. Medan det på vidaregåande er flest elevar som skriv at sidemålsupplæring er uturvande, synest ungdomsskuleelevarne å meina at nynorsk er vanskelegt, og at upplæringi er keidsam og merkt av for mykje grammatikk. Dette heng trulegt i hop med at målet er nytt for deim, so det lyt læraast frå grunnen. Når elevarne skal peika på det som er positivt ved å læra nynorsk, syner elevarne på vidaregåande oftare til samanhengen med målføri og norsk kulturarv og soga.

Anne-Berith Råbu kjem frå Arendal og skriv sjølv bokmål. Likevel hindrar ikkje dét henne i å enda oppgåva med at me bør halda fast ved sidemålsskipnaden og holder styrkja honom enn å taka honom burt. Ho segjer at ho ynskjer seg two offisielle skriftmål i Noreg i framtidid òg, og bundi sidemålsupplæring er den beste måten å tryggja at både måli vert tekne vare på. For eigi reikning vil eg leggja til at slik stoda er i dag, er sidemålsskipnaden beste måten å tryggja at alle elevar fær høve til å verta kjende med, setja seg inn i og velja den røynde norsken.

Klaus Johan G. Myrvoll

Høgnorsk og sidemål

Ein lesar meiner det er på tide at me fær utvikla ein høgnorskargumentasjon for sidemålet. Dei som argumenterer for sidemålet hev ein tendens til å argumentera for at det er eit gode at me hev både nynorsk og bokmål. Me som vil ha høgnorsk bor ikkje blanda oss burt i um det er eit gode med nynorsken. Bokmålet fær andre halda seg til å lovprisa, meiner lesaren.

Bjørgvin 1998/99

Eg fekk nyleg frå N.A. Mjøs den kyrkje-historiske årboki Bjørgvin 1998/99. Årboki er av kjent godt slag. Ein stor part av sidetalet tek ei umfatande utgreiing av Arvid Li um det etter-reformatiske inventaret i kyrkjone i Lærdal prestegjeld, både altartaylor, biletar, diskar med anna, synleggjort med foto. Utgreiinga bygger på ei jordbok for geistleg gods frå 1585. Ikkje mindre forvitneleg er det lesa um dei store koleraherjingane i 1848/49 av Asbjørn Åsgard. Mange sogelesande hev nok råka på denne epidemien for 150 år sidan. Ragnar Bull legg fram gamle byggjedokument frå Holmedal kyrkja. Kari Beichmann Hovden, fortel levande um far sin Øystein Orre Hovden, son til Anders Hovden, ei skildring som skulde ha ålment nedslagsfelt, utanfor sogelaget og Vestlandet. Skriftstyrarane for årboki er Stein Eirik Foss, Ingrid Gjertsen, Nils-Aksel Mjøs, Kristen Øgaard. Årboki er tilrådd på det beste.

Jostein Krovik

ingenting vore det same. Du har kansje hørt at sidemålet skal ut av Oslo-skulen? Tru meg, det kjem ikkje til å skje. Dei kjem til å ende opp med meir sidemål enn nokon gong, dei små krapyla. Og denne sleske byråden som får kome på tv i beste sendetid? Der seier eg berre: Eg veit kor han bur!

Ragnar Hovland, Dag og Tid

Sidemålsmonsteret fortel

Du kjenner meg? Viss ikkje, så kan eg love deg at du snart kjem til å gjere det. Eg kjem til å invadere draumane dine. Eg er der du minst ventar det. Når festen er på det hyggelegaste, så dukkar eg opp. Eg skal jage far din heimefrå, forføre mor di og flytte inn i heimen din. Eg skal rive ned alt som er fint og vakkert og setje noko frykteleg stygt der i staden. Aldri skal du kjenne deg trygg. Heile landet kjem til å

skjelte for meg. - Sidemålsmonsteret! roper folk fortvilt. Make my day, seier eg. Tidlegare var eg annleis, endå eg alltid har drive i sidemålsbransjen, alltid opptatt av dette med sidemål og at sidemålet skulle ha framgang. Høfleg og beleven var eg. Ville det beste for alle. Tok all motgang med eit skeivt smil. Tenkte at i morgon er det etter ein dag, då vil mangt sjå lysare ut. Men så, ei haustmørk natt i laboratoriet, skjedde forvandlinga. Seinare har

som sat med kaffikoppene sine, lydde spana, ein av dei vaksne heldt dessmeir kaffikoppen sin halvt upp mot munnen, då kunngjorde vêrmannen koss vêret skulde verta på Sjangertana, sa den vaksne. Landet Sjangertana. Han høyrded aldri um det elles. Ho såg fyre seg at det var eit land inne i ein blå venleg dis av sumarlukke. Ho høyrded at den vaksne hadde gjort nett det same som henne berre endå tydelegare, den gongen den vaksne var eit barn og likna på henne slik ho var no, dikta um folk og dyr og elvar og skogar og vatn og fjell på Sjangertana, det landet som den vaksne den gongen hadde hatt heiltupp for seg sjølv. Heilt til den vaksne hadde kome til læraren i storskulen og fenge land kunne, då hadde den vaksne funne

ut at landet Sjangertana, det fanst ikkje, det hadde berre funnest i hovudet åt den vaksne som ei dum barnsleg mistyding. "Porsanger" stod det på kartet på skulen, og "Tanafjorden". Ha, ha! Alle dei vaksne lo med, og mange av dei hugsa brått dumme ting som dei sjølve hadde gjort då dei var små. Ha, ha! Ein av dei rista på hovudet og turka augo, såg ho. Ho vart sittjande å spenne i eine stolfoten medan ho tenkte på Sjangertana som slett ikkje fanst der inne i ein lukkedis. Ho skulde gjerne ha vore der. Millom alle blomane, blåklukkor og smørblomar tett i tett mot grøne gra-set, kvite skogstjernor som lyfta fiolette sjauskjæror til endå større venleik, tunge bær som fylte neven, og serleg dei tunnskinna blokkebæri som fall i spannet

med mjuke dunk, og fiskar som spratt høgt yver vatsflata i varme sumarkveldar, og vart det kaldt og regn og dei vart våte, skulde dei koma til eit lite lågt grått hus med berre eitt rom der dei gjekk inn og turka klæde, og den vaksne steikte kakeskivor på ovnen, og ho åt dei med jordbærsyltetøy på. Ein einaste gong hadde ho upplevd dette, og det hadde vore vedunderleg. Framleis kunde ho kalle fram den trygge kjensla i bringa, høyre duren i ovnen, smaken av jordbær på ei varm kakeskive med brunsvidde render etter kjelringane. Ho høyrded at den vaksne sa at ho laut halde upp med det der. Den vaksne meinte at ho laut slutte å spenne i stolfoten. Verre var det ikkje.

Eit bilæte

Av Arne Horge

stål i gatone.

Avdi eg brukar lang tid på å finne sigarettpakka, står eg vel og kjenner etter kor stilt det er etter at ljoden av jiddisk mål tagna for femogfemti år sidan. Då er det berre eit lite sprang i tankerekka åt den jødiske språkgranskaren Mathias Mieses. Kanhende fær eg hjelp i tankesprangi av two davids-stjernor som eg ser i den skitne gulbrune pussen i husveggen beint i mot.

Mathias Mieses vart fødd i 1885 i den polske landsluten Galicja som den gongen høyrdie Austerrike til. Difor skreiv han helst på tysk, polsk eller hebraisk, men han vart også ein stor kjennar av blandingsmålet jiddisk som vart tala av jødane i Aust-Europa. Jiddisk vert skrivi med hebraiske skriftteikn, og attåt hebraisk er det serleg tilfang frå tysk og frå slaviske språk.

Det er Mieses si forteneste at han ved granskingsane sine syner at den jødiske innvandringi til Aust-Europa i stor mun kom austantil. Mieses sjølv nemner Persia, Kaukasus og Vesleasia. Andre

granskurar har lagt større vekt på dei tyrkiske khazarane nordanom Svartehavet og Kaspihavet som umvende seg til jødedomen kring 740. I jiddisk finst ikkje ordtilfang frå vestyske målføre, skriv Mieses.

Mathias Mieses var ein framståande deltagar på den fyrste jiddiske språkkonferansen i Tsjernovtsy i noverande Ukraina i 1908. Two av bøkene hans vert rekna for hovudverk innan kvart sitt emne, jødisk målføregransking og jiddisk språk: "Die Entstehungsursache der jüdischen Dialekte" (1915) og "Die jiddische Sprache" (1924).

Kraków har frå gammalt vore ein viktig universitetsby i Galicja, og Mieses busette seg med tidi fast i Kraków. Eg står i Józefa-gata og vil tru at helst budde han her i Kazimierz med dei store synagogene. I 1945 vart Mathias Mieses henta av tyskarane, men han fylgde ikkje nazi-mordarane heilt fram, han døydde på vegen til Auschwitz. På bilætet står eg framleis i stilla etter det jiddiske språket fumlande etter ein sigarett.

Fin minnebok um Vestlandskunstnar

Bok um kunstnaren Mons Breidvik

Frå Selja Forlag, Førde er det nett kome ei innhaldsrik og dertil sers prudeleg bok som ber namnet "Vestlandskunstnaren Mons Breidvik". Forfattar er kulturjournalisten og forfattaren Reidar Storaas, og boki er ei frygd, både til å blada i på grunn av dei mange fine biletene, teikningar og foto, og på grunn av alt det me fær lesa um ein vestlandskunstnar som med si kunst spreidde gleda og hugnad, ein av deim som var trufast mot ein kunstnargivnad - i ei tid som enno ikkje hadde skyna verdet av kunst.

Reidar Storaas som skildrar denne Vestlandskunstnaren kjende honom frå uppvekståri sine i Norheimsund. Derifrå er det berre 4 km til Vikøy der Mons Breidvik hadde gard og atelier i Fosslid. Storaas vert tidleg uppglødd

for den markante kunstnaren, odelsguten frå Breidvik i Brekke i Sogn, mannen som laga dei fine teikningane, kunstnaren som skilde seg ut frå det vanlege, i ferdalag, i Klædebunad og i kunst. Her var ein kunstnar som var heilhuga målmann og fråhaldsmann, som var kyrkjemann på grundtviggrunn og som hadde klåre meininger som han grunngav på eit veldyrka mål.

Storaas må ha arbeidt i mange år med denne bok. Det er ei utruleg mengd av detaljar um kunstnaren Mons Breidvik me fær kjennskap til. Og me møter Breidvik saman med andre markante personar, kunstnarar og andre. Ofte siterar Storaas det som Breidvik hev skrive og det han hev sagt, visdomsord for det meste, sagde

eller skrivne av ein målmeister, og so teikningane då, frå dei av Nikolai Astrup og Lars Kinsarvik og til dei mange sjeldsynt fine barneteikningane.

Boki vart lagd fram i Galleri Parken i Bergen, saman med ei sjeldsynt fin minneutstilling, utlånte ting frå Kvam herad og frå private eigagar. Det var stort frammøte, og Reidar Storaas presenterte bokverket med å lesa litt frå innleidingskapitlet. Ein dotterson til Breidvik, arkitekt Helge Hjertholm, bar fram ei varm takk til forfattaren for bokverket. Eg hev lese manuskriptet, sa Hjertholm, og eg er imponert og takksam.

Ludv. Jerdal

Gamle kloke bøker

Av Arne Horge

Eg har tidlegare fortalt um den polske adelsmannen Jan Chrysostom Pasek, at han rekna svenskane for grisar, russarane for krypdyr og tyskarane for hundar avdi tyskarane var lutheranarar. Men i mine kjeldor fann eg den gongen inkje eit ord um danskar eller nordmennar, og eg kjende meg sviken av Pasek, avdi eg visste at han var i Danmark i åri 1658-59 for å hjelpe til med å jaga svenskane ut or landet.

Etter trottug gransking av gamle kloke bøker har eg likevel funne ut noko meir um Jan Pasek og upplevingane hans i Danmark, og kva han tykte um danskane. So fær det ikkje hjelpe at um Noreg og nordmennene finn eg ingenting.

Haldande i hesten sin, med kruthornet kring halsen og pistolen bunnen på nakkjen, sumde Jan Pasek i lag med hestefolkji sine tvert yver Alssund og var med på å reinske den store øyi Als for svenskar, og han tok del i stormen på Koldinghus og inntakinngi av Fredericia. Pasek tykte danskane var eit velskapt folk, og kvendi var vene, men i meste laget ljoshærde,

tykte han. Ein uskikk hadde dei at dei sov nakne og kunde finne på å klæ av seg medan andre såg på. Når Pasek lasta dei for dette, svara dei at dei synte berre fram det Gud hadde skapt. Elles klædde dei seg med god smak og god forstand på eitt punkt nær, for det som undra Jan Pasek var at desse fagre kvendi stakk føtene i treskor som klatra slik mot brusteinane at mannemål knappast kunde høyrast. Men som den tenkte mannen han var, skjønte han snøgt at treskor ogso kunde gjera polske småkårsfolk og kvinnfolk billebare i drift for herremannen, og difor tok han med seg nokre par heim trass i levenet. Slik vart Jan Pasek den som innførde bruken av treskor i Polen, segjer ei gamal gulbrun bok, og åt seg sjølv tok han med høge danske ryttarstøvlar som heller ikkje tidlegare hadde funnest i heimlandet hans. At dei danske sengjeromi var innreidde mest som skåp i veggen vekte berre stille undring hjå Jan Pasek, men det han vemdest yver, det som gjorde honom beint fram uvel, var å sjå all pølsematen som danskane

førde i seg som var det den reinaste gjestebodskosten.

Sjølvsgart forelska han seg, og det i ei ovfager dansk herremannsdotter, og ho vart glad i honom, ho beint fram gløda, skal Jan Pasek ha sagt, nett slik som kvinner flest hadde lett for i Danmark, la han til. Jan Pasek hadde fenge det romsleg og godt og siti i trygge kår, hadde han halde fast ved den glodheite og slege seg til i Danmark, og lengje undra det meg at han ikkje gjorde nett det.

Men eg kom under vêr med at den djerve krigaren torde ikkje. Skulde han leva som ein lutheranar millom andre lutheranarar, kom ætti heime i Polen til å rekne honom for daud og burte, visste han, og attåt tankjen på å skulle misse den ævelege katolske sæla, vart valet truleg lett for Jan Pasek. I brodden for hestefolkji sine gav han seg på etterferd frå kjærleiken med høge ryttarstøvlar på føtene og ein haug treskor i føringi. Vel heime i Polen vart han hjelpesmann for to kongar og døydde i høg alder, står det skrivi.

Islensk musikkdrama i tri kulturyar

Tri kulturyar i Norden gjekk saman um premiere på "Baldur", det store musikkdramaet som Islandskomponisten Jon Leife skapte i etterkrigsåri 1943-1947 og som hev bakgrunn i norrøn mytologi, samstundes som det er ein protest mot det som nazistane møtte folket med i den andre store verdskrigen. Premieren var i Reykjavik 18. august, i Bergen (Grieghallen) 31. august, og i Helsinki 7. september. Eit stilfullt programhefte låg fyre. Det var skrive av Torunn Sigurdardóttir som er direktør for Reykjavik Kultury, og det var på tri språk : Islandsk, norsk (bokmål) og finsk. Tittelen på kvart av desse språki var Ávarpsord (stungen d), Hilsen, og Saateeksi. Forvitneleg samanlikning av tri språk.

Den mektige musikken vart framførd i Grieghallen av Bergen Filharmoniske Orkester (Harmonien), dirigent Kari Kropsu.

Medverkande var Bergen Domkantori, og den imponerande dansen av dansarar frå Finlands Nasjonalballett og Islands Dansekompagni. Finlands store dansinstruktør Joram Uotinen stod for koreografien. Dansen var fullkommen prikkfri, og norrøn dramatikk var klår nok, ikkje minst i dei sterke ljossignal som lyste upp på den store scena, og dei store ljose skulpturane i bakgrunnen som skildra fundamentale element som kjærleik, misunning, krig og onnor fælska. Kristin Bredal stod for scenografin. Solisten, tenoren Loftur Erlingsson hadde nokre glansnummer som fall godt saman med programmet. Og den fullsette salen hylla musikarar og dansarar med ståande fagning. Her hadde me upplevt eit norrønt kulturprogram, og eit samarbeid millom tri kulturyar.

Ludv. Jerdal

Fuglar på ein telefontråd

Andre bandet i rekka

Rudolf Preimesberger, Hannah Baader, Nicola Suthor (forfattarar / utgjevarar) PORTRÄT, 487 sidor med 14 bilætt-gjevingar i svart / kvitt Dietrich Reimers Verlag, Berlin 1999

I bokrekka frå Reimers som tek fyre seg skriftlege kjeldor um dei fem akademiske bilætslagi, er eg komen til portrett-kunsten. Boki um portrettet er bygd opp som dei fire hine i rekka med ei

inneleitung, so kjeldetekster på originalspråket og med tysk umsetjing når dei er på andre språk, og med ein kommentar attåt kvar tekst. Og sjølvsgart vantar ikkje litteraturliste og namneliste som vel er i ei slik bok.

Utgjevarane dreg ei lang line. Lina tek til med då Jahve i det 8. eller 9. hundradåret f. Kr. gjenom ein kunnig arm forma ut eit bilæte i kapittel 2, vers 7 i Genesis: "Og Herren Gud skapte mannen av mold or marki og bles livsens ande i nosi hans, og mannen fekk sjel og liv." - Og fram til eit forvit-neleg utdrag or ei bok som filosofen Gilles Deleuze (1925 - 1994) og psykiateren Félix Guattari (1930 - 1992) gav ut i 1980, og utdraget ber namnet "Andletet er politikk". - Men i millomtidi har mange vore på lina, som fuglar etter kvarandre på ein telefontråd: Xenofon, Cicero, Paulus, Innocens 3., Dante, Albrecht Dürer, Gabriele Paleotti, Nicolas Poussin, Denis Diderot, G.W.F. Hegel,

Til dise 13

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Vestmannalaget

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Ivar Aasen-sambandet

Formann Dag Hagen Berg
Ivar Aasen-sambandet
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10
Heimes: <http://www.geocities.com/Pentagon/5936/samandet/sambandet.html>

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag

Norsk Bladmennalag

Formann Lars Bjarne Marøy
Som Vestlandske Mållag

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen
Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Håvard Tangen
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10
e-post: havard.tangen @ oslo online. no

Norsk Målungdom

Øvre Slottsg. 5, 0157 Oslo
Telefon 22 42 33 00 / nmu @ nynorsk.no
Noregs Mållag
Kirkegata 32, 0105 Oslo
Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

IvarAasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet er landssamskipnad å vestmennene og høgnorsk-rørsla. Sambandet arbeider for målupplysing, måldyrking og målreising. Sambandet krev fulle rettar for nynorsk i Noreg, og krev i nynorsk full jamstelling for i-målet som Ivar Aasen valde.

Sambandet hev ei sergjerning i norsk målrørsla; både lag og einskilde kann vera med. Skriv deg inn!

Årspengar kr.50,-

Innmelding til formannen:

Dag Hagen Berg,

Ivar Aasen-sambandet,

Grensa 8, 0159 Oslo

Tlf. 22 33 68 10

<http://www.geocities.com/Pentagon/5936/samandet/sambandet.html>
Giro 0814 20 27 209

Frå side 12

Francis Bacon, og eg reknar til endå kring tretti forfattarar av kjeldeskrifter.

At utvalet av kjeldeskrifter strengt fylgjer tråden frå Jerusalem til Aten, og frå Aten til Roma og vidare yver Alpane til Vest-Europa, ser eg på som ein veikskap ved boki. Det finst fleire trådar til dagen i dag enn den nemnde. Kva til dømes med Bysants?

Uppbyggjingi av boki gjer henne likevel so mangesidug at frå gong til gong og frå brukar til brukar kan det finnast svar og opplysningar på ulike stader. Eg stana ved biskopen av Bologna, Gabriele Paleotti (1524 - 1597) som i 1582 på italiensk, og for ein større lesarkrins i 1594 på latin, gav ut eit langt skrift um den katolske kyrkja sitt syn på heilage og profane bilæte. Målet for Paleotti var å klårgjera utsegni um bilætbruk frå kyrkjemøtet i Trient, og samstundes vera eit grunnlag for eit ordskifte um ein heilskapeleg katolsk bilætkultur andsynes den protestantiske. Med reformasjonen tett attum seg var det langtrekkjande ting i soga vår Paleotti tumla med. Hannah Baader legg fram eit utdrag frå Paleotti um portrettet, først på italiensk, deretter på tysk, og til sist skriv ho ei uttyding på vel eit par sider.

Um Gabriele Paleotti brukar Hannah Baader etter mi meining eit høveleg tysk, og det same gjer Nicola Suthor um t.d. kunsthistorikaren Julius von Schlosser (1866 - 1938). Samtaleformi til Schlosser fær meg radt til å tenkje på samtalane um kunst hjå forfattaren Olav Sletto, og eg held det for mykje truleg at Sletto kjende til Schlosser.

Rudolf Preimesberger derimot, eg har serleg lese innleidingi hans nøgje,

vert stundom fanga av segjemåtar som gjer språket uturvande vrangt. Men gangen i innleidiingi er spanande. Eg fær millom anna innsyn i ei rørsle som det finst mange tilvisingar til i norsk kunstsgø, det gjeld nasarenarane.

Denne rørsla føddest som ei motbylgje ved kunstakademiet i Wien i dei fyrste åri av 1800-talet. Dei kalla seg Lukaslaget, og dei streva etter sanning i livet so vel som i kunsten. Dei meinte å finne denne sanningi i kristendom og i tysk og italiensk 1500-tals kunst og kultur. Difor Albrecht Dürer og Rafael, det nasjonale og det religiøse, nord og sud, Germania og Italia, Sulammit og Maria, riddar og kristen. Fleire av brørne kom frå sjølve Tyskland, og då desse vart ute-stengde frå det austerrikske akademiet i Wien, braut mengdi av lagslemene i 1810 upp og flute til Roma. Ein av leidaran, Friedrich Overbeck (1789 - 1869), la seg i 1811 til med det lange kristuslike håret som også Rafael brukte. Mange av brørne fylgte dette fyredømet, og frå denne gjerd kom tilnamnet "nasarenarar".

Til døme på ulike siktemål med eit portrett vel Rudolf Preimesberger fire sjølvportrett av den mindre kjende nasarenaren Johann Evangelist Scheffer, kanhende mindre kjend avdi han døydde berre 26 år gammal av tæring i 1822.

Det fyrste sjølvportrettet er ei kritteikning etter ei lang sjukelege og er ein bodskap til grannar, slekt og vene om at det trass alt gjeng betre med unge Scheffer. Eit privat portrett. - Det andre bilætet, ei penneteikning, er eit program-portrett. Det viser til kva ein nasarenar kan setja høgt.. Scheffer med gamaltysk klædebunad. Bibelen står godt synleg og lagleg til frammed andre gamle bøker. I

bakgrunnen gotisk bygningskunst. - i 1819 vende Scheffer heim til Wien, men åtte ikkje nåli i veggen. Han laut skaffe seg kjøparar åt bilæti sine, og det tredje sjølvportrettet er eit marknadsføringsportrett i olje på lereft for å syne dugleiken til målaren. I Roma hadde Scheffer måla paven, og den synlege løni for den ærerike uppgåva er med i portrettet, det er klædnaden åt Kristusordenen og den tredubbelte kjeda som held ordenstjerna. Her er ingenting som minner um nasarenaren, for keisar Frans 1. og først Metternich med honom og hoffet og andre kjøpsterke krinsar i Wien i hardaste restaurasjonstidi sette ikkje pris på dei akademifiendslege nasarenarane. - Like fullt levde nasarenaren i Scheffer vidare. Det siste bilætet er ei blyantteikning og syner drau-men han bar på i dei siste åri sine. I skap av den heilage Cecilia kjem kvinne han elskar, dverre ei gift kvinne, og set ein blomekrans på hovudet hans, den unge Rafael målande eit bilæte, og eg skimtar riddaren og den gotiske katedralen i bakgrunnen. Sanning og frygd i kunst og liv. Ein draum.

Desse glimti av Johann Scheffer i innleidiingi er berre eit einsleg døme frå den mangslunge portrettkunsten. Men kjennskapet til Scheffer og utgreidindi til Preimesberger gjev meg utan tvil mot og hug til å gå laus på kjeldetekstene og kommentarane for å finne ut meir um korleis portrettet har vore brukt gjennom tidene.

Arne Horge

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein landsdekkjande ring som vil reisa nynorsk i sitt «beste lag» (Aasen). I høgnorsknamnet ligg programmet. Open for alle som er samde i grunntanken. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-. Skriv til:

Høgnorskringen
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10
Postgiro 0530. 49 45119
e-post:
havard.tangen@oslo.online.no

DAG OG TID

Lyser opp i målmørkret!

Ring oss i dag og ting avis til spesialpris;
199 kroner for eit halvt år!

Telefon: 22 33 00 97

Dag og Tid

Pilestredet 8, 0180 OSLO

Tlf. 22 33 00 97 – Faks 22 41 42 10 – E-post: bladstova@dagogtid.no

Um musi og hesten og mykje anna

Dansk litteratur

Pil Dahlerup

Middelalder. 2 Verdsdig litteratur

Gyldendal, Kjøbenhavn 1998, 438 s.

Heller ikkje i dette andre bandet av "Dansk litteratur" som femner um den verdslege diktingi i millomalderen, gløymer Pil Dahlerup å sokje attende til røtene åt dei ulike genrane. For småe språksamfunn som det danske, og det norske med for den saks skuld, vil det som oftast segja å finne røter i framand jord, men stundom finst dei på heimleg grunn, som t.d. for danske ordtø-ke. Samlingi til Peder Låle frå 1300-talet av danske ordtøke er den eldste kjende mil-lom germanske språk. - Mwss fierter icke som hest vden røff reffner."

Den store bolken i dette bandet er um balladediktingi. Dahlerup set nemningi "folkeviser" attåt berre i namnet på bolken. Det er tydeleg at ho ikkje tykkjer at ei slik nemning er brukleg leng-er. Og for denne meldaren syner ho ein gong for alle at balladone er ei millomalderleg kunstform som har kravt kunnige diktatar. Balladone er ikkje lappa i hop gjennom lang tid av folk flest. Dansk litteratur er rik på ballador. Det er teke vare på 539 stykkje, og mange av dei finst i fleire former, medan England til samanlikning har rundt rekna 300 kjende ballador, Sverike 250 og Noreg 200.

Saa sluo hand harpen aff harme: hans brud vd-aff throldens arum.

Desse linone er frå "Harpens kraft", og det er ei "dæmonballade", skriv Dahlerup, og vidare hermar ho forskaren Morten Levy som hevdar at "den sterke slåt" er ført vidare i norsk spele-mann-stradisjon. Men då Christian Skredsvig i fyrste halvdel av 1880-åri måla bilætet "Ballade", laut han gå motsett veg, til utlandet, for å finne motiv å balladebi-lætet sitt som byg-gjer på ei dansk kjem-peballade, for det er rett som Dahlerup skriv med Thorkil Damsgaard Olsen til kjelde at på Island og i Noreg fekk me "en verdsdig idealstand, et norrønt rid-derskap uden rytteri." - Likevel kjenner eg att dølahesten i dei hestane Skredsvig måla med tome salar ved borgmuren.

Med utsegni til Damsgaard Olsen i

tankane vert ein litavetta kry når Pil Dahlerup fortel at dei viktigaste riddar-romanane først vart sett um til eit nor-disk tungemål ved det norske hoffet under kongane Håkon Håkonson, Magnus Lagabøte og Håkon

Magnusson, og det skulde gå eitt og tre-kvart hundradår innan desse romanane kom på dansk. At det i mange høve då vart brukt kvinnelege umsetjarar, legg ein ny storlek til bilætet mitt av millomalderen. Den mest namngjetne romanen var "Ivan Løveriddar". Han hadde ei løve til felag. Og brått kjem eg på at Kasper og Jesper og Jonatan i Kardemomme by ogso hadde ei hjelpan-de løve i huset, og karane synte seg etter kvart å vera meir riddarlege enn krimi-nelle då dei berga papegøya og hunde-kvelpen til gamle Tobias ut or det bren-nande tårnet og deretter sløkte brannen. Genren har soleis lengje halde seg livs levande her til lands.

Eit bilæte frå folkeskulen som sit fast i minnet mitt er læraren som la ut um Kalmarunionen og dronning Margrete 1. (1387 - 1412). Danmark, Sverike og Noreg var i lag:

Til side 15

Ivar Aasen-bøker

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Samanstelling av norske ord etter umgrep og tyding, 2. utg. Hefta kr 60, i bd. kr 80,-

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fyreord av Trygve Lande. Fin miniatyr-bok. 1996, i bd. kr 95,-

Jostein Krokyk: Ivar Aasen – sosial frigjerar og nasjonal målreisar. Livsskildring. 1996, bd. kr 250,-

Jarle Bondevik og Oddvar Nes (red.); Ivar Aasen-studiari. I. Med artiklar av Jarle Bondevik, Andrew Robert Linn og Bjarne Ulvestad. 1998, hft. kr 160,-

I serien med dei uprenta skriftene etter Ivar Aasen, utgjevne av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset, er til no desse bøkene komne:

1. Sunnmørsgrammatikkane av Ivar Aasen. 1992, hefta kr 180
2. Målsamlingar frå Sunnmøre av Ivar Aasen. 1994, hefta kr 200
3. Målsamlingar frå Bergens Stift av Ivar Aasen. 1995, hefta kr 230
4. Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter av Ivar Aasen. 1997, hefta kr 230
5. Målsamlingar frå Trondhjems og Tromsø Stifter av Ivar Aasen. 1998, hefta kr 230,-
6. Målsamlingar 1851 - 54 kr. 250,-
10. Dansk -norsk Ordbog av Ivar Aasen, kr. 230,-

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684, 5001 Bergen

Telefon 55 30 18 99 – Telefaks 55 32 03 56

Vestmannen

Then snor som leggis aff strenge tree hwn brøsther fuld neppeliga

Gud veit um Margrete sjølv har sagt dette. Læraren trudde nok det fullt og fast. Herma skriv seg frå "Rimkrøniken" og attum der "Preikaren" 4.12. "Rimkrøniken" vart forfatta av cisterciensermonkar ved Sorø kloster på Sjælland og er eit godt døme på det Dahlerup kallar litterært historieskriving, og på at klosterfolk og prestar tok del i verdsleg litteratur. Ein framståande bokmann i denne genren var elles Saxo Grammaticus som skreiv på latin.

Sist i andre bandet er sett tre register, for personar, tekster og emne. Dei er samvitsfullt utarbeidde, og dei gjeld for heile millomalderen, altso for band 1 (religiøs litteratur) og band 2 (verdsleg litteratur), og dei er umiseselege når ein skal bruke denne boksoga. Attåt registeri er ei bilætliste. Og også i illustrasjonsbruken har Pil Dahlerup handsama dei toa bandi um millomalderen som ein heilskap. Til dømes ved hjelp av bilætrekkja "Kvinna og einhyrningen", som går gjennom både bandi, samlar ho leseren kring den millomalderlege bilæt-forståingi at teikn er bodberarar der det er uråd å gå beint på sak.

Genrar som finst hjå Dahlerup i band 2, men som til no ikkje er nemnde, handlar um fastelavnsspel, verdsleg song, dyrerim og brev. Av artige ting ho fortel, er at runor heldt seg lengje til bokleg bruk ved cistercienserkløstret Herrevad i Nord-Skåne. Dei gamle runone vart i kristen tid helst brukte til svartekunster.

Sjølv har Pil Dahlerup utan tvil littærere evnor. Elles hadde ho ikkje kunna gjeve meg so mange tankerekkejor med bråe kast. Difor tilgjev eg henne eit døme på engelsk jålespråk på side 213

Arne Horge

NYNORSK ANTIKVARIAT

Pb 9243 Grønland, 0134 OSLO

Tlf 22 19 02 11

Faks 22 19 61 10

epost:

tinging@nynorskantikvariat.no

Kontortid: onsdag

Verdfulle bøker

Gunnstein Akselberg og Jarle Bondevik, red.:

Heidersskrift til Oddvar Nes

24 artiklar frå mål- og namnegranskning. Hefta kr 275,-

Alv Askeland: Folkesuvereniteten, Stortinget og Grunnlovi.

Frisk essay-samling på godt mål um grunnleggjande spørsmål for norsk folkestyre og sjølvstende. Gjelsvik-prisen. Hefta kr 135,-

Alv Askeland: Kyrkjeljod. Salmar. Hefta kr 115,-

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Festskrift til Anders Ohnstad.

Hefta kr 200,-

Conrad Clausen: Festskrift til Ludv. Jerald. I bd. kr 195,-

Gunnar Gilberg: Sjå attum (dikt). Hefta kr 80,-

Hannaas, Clausen, Jerald: Vestmannalaget 110 år. I bd. kr 200,-

Sigrid Omland Hansteen: Idyllar i ei ulvetid (dikt). Hefta kr 130,-

Arne Horge: Gråskuggen. Fin barnebok med teikningar av Dagfinn Instanes og unge hjelparar. I bd. kr 168,-

Ludv. Jerald: Heimlandet dreg. Roman. Hefta kr 45,-, i bd. kr 65,-

Ludv. Jerald: Grundtvig og folkehøgskulen i dag. I bd. kr 130,-

Jostein Krokvik: Norskrott skriftmåls store fall. Um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-

Jostein Krokvik: Ny Hungrvekja og Jan Prahl. Hefta kr 160,-

Jostein Krokvik: Mål og vanmæle. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-

Jostein Krokvik: Kjettarord um norsk målalkymi. Hefta kr 24,-

Gudlaug Nedrelid: I ulvekjeften (dikt). Hefta kr 110,-

Olav Nygard: Dikt i samling. 100-årsutg. ved Conrad Clausen. I bd kr 145,-

Sigurd Sandvik: Skriv betre norsk. Rettleiding i målbruk. Hefta kr 115,-

Sigurd Sandvik: Suldalsmålet II. Ny samling ord og ordlag frå Suldal.

Hefta kr 100,- Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-

Sigurd Sandvik: Litl-Ola. Um 7-åringen Litl-Ola som veks upp på fjellgard i Suldal på 1920-talet. Astrid Haugland teiknar. Hefta kr 145,-

Sigurd Sandvik: Stølsguten, Ola hev vorte 9 år og er gjætgut. Samstundes skildring av arbeidsliv og folkeliv i Suldal. Hefta kr. 145,-

Gustav Indrebø: Norsk Målsoga. Det store målsogeverket. I band kr 350,-

Gustav Indrebø: Kva er målreising. Utvalde artiklar. Hefta kr 50,- Gustav Indrebø: På norsk grunn. Hefta kr 125,-

Inger Indrebø Eidissen: Gustav Indrebø. Ei livsskildring.

Skildra frå nært hald. I band kr 230,-

Nikolaus Gjelsvik: Von og veg. Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-

Severin Eskeland: Framandordbok. Einaste nynorske. I band kr 115,-

Severin Eskeland: Ei minnebok. I band kr 50,-

Egil Lehmann: Reise det som velt er. Hefta kr 115,-

Egil Lehmann: Færøysk-norsk ordbok. I band kr. 150,-

Egil Lehmann: Isländsk-norsk ordbok. I band kr 250,-

Egil Lehmann: Norsk-isländsk samtaleordbok (parlør). Hefta kr 20,-

Eivind Vågslid: Stadnamntydingar IV, hefta kr. 65,-

Dessutan folkeminnebøker frå Hardanger av Halldor O. Opedal, forvitnelege bøker av Ola Breivega, dikt av Egil Lehmann, romanar, dikt, og folkeminnebøker av mange andre bokskrivarar! Bed um utførleg boklista!

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 – 5807 Bergen

Tlf. 55 30 18 99 Faks: 55 32 03 56 Postgiro 0809 3918844

Kvifor vil me ha norsk mål

Av Lars Eskeland, 1927

Di betre og friskare åndsvoksteren er hjå eit folk, di meir vyrder det morsmålet sitt. Men so lågt kann eit folk stå, at det ikkje bryr seg um morsmålet. Det hev då mist den naudsynlege livsviljen sin og all naturleg ærekjensla. Og då hev det ingi framtid.

Me tykkjer synd i ein mann som vandvyrder alt det som høyrer til hans eigne foreldre og hans eigen heim, og me trur ikkje det kann gå han vel i lengdi. Me hev aldri set noko døme på det. Det fjorde bodordet er ei guddomeleg lov som vernar um heimen. Og dei tusen heimane utsyver landet, er ikkje det fedreheimen? Di fleire av deim som vert uttrue og vandvyrder dei dyre livsens skattane som me hev ervt etter fedrane, di større er fåren for folket.

So stor og dyr ein ting er tungemålet, at ættarlivet er avspeglia i det. Ålkjent er eit fransk ord som segjer at

"tungemålet er folket". Og ein russisk storskald segjer at det er tungemålet i Russland som gjer at han kann tru på ei framtid for fedrelandet sitt.

I den beste tidi vårt folk hev havt, totte dei storleg gildt um målet sitt her og. Ein vismann bad um at dei ikkje måtte gløyma det, kor mange framande mål dei lærde. Og ein prest minnte ein gong kyrkjelyden sin um at alle måtte beda på sitt eige mål. "For Gud kann alle tungemål", segjer han.

Men då det gjekk so gale med oss, at me vart styrde frå Danmark, so tala ikkje lenger prestane våre soleis. Dei gjorde seg til tenrarar for framand-veldet. Og det hev dei for det aller meste halde ved med til denne dag.

Me hev grunn til å klaga sameleis som Tomas Kingo gjorde. Han vilde so gjerne ha morsmålet upp til full heider, og han gjorde mykje til' det med salmesongen sin. Men det var mange

som helst vilde bruka tysk i Danmark då. Tysken var det same der då for dei som tottest vera dei beste og ypparste i folket, som dansken hev vore her i lange tider. Det er mange, segjer han, "der have maaske i tredive Aar ædt Fedrelandets Brød i Hans Majestæts Tjeneste og har dog ikke villet lære tredive danske Ord. Enten det nu er vort gode gamle danske Sprogs Skjæbne, at det skal agtes om af dem som vi agte højt om, eller om de indbilde seg (fordi de ikke vil forstaa det), at det er et Vadmels-Sprog, og derfor ej gide tage det paa deres Silketunger, det lader jeg staa ved sit Værd".

Desse ordi av Kingo høver like godt hjå oss no som dei høvde i Danmark på hans tid. Der vann dei seg upp or stakkarsdomen. Det vil gå sameleis her hjå oss, so sant me er liv laga. Men me er alle skyldige til å gjeva kvar si hjelp. Og

*"tek kvar og ein sin vesle stein,
er snart vår åker rein".*

Snakk med oss om Plassering

Vi gir deg betre råd!

KREDITKASSEN

HER FINN DU OSS I HORDALAND:

Arna - Bryggen - Fana - Fyllingsdalen - Landås - Rådhusplass - Åsane
Askøy - Austervoll - Bømlo - Norhordaland - Os - Osterøy - Sotra

Sluttordet

*Den veit best kvar skoen gneg,
som hev skoen på.*

**Plutark, romersk sogeskrivar og
tenkjar kring 46-120 e. Kr.**